

Rozdział 9

Magdalena Swacha-Lech

INSTRUMENTY WYKORZYSTYWANE PRZEZ RODZICÓW DO BUDOWANIA ODPOWIEDZIALNYCH ZACHOWAŃ FINANSOWYCH DZIECI A ICH WPŁYW NA OSZCZĘDZANIE PRZEZ DZIECI W PRZYSZŁOŚCI

Wstęp

Gromadzenie oszczędności jest problemem niezwykle ważnym, zarówno w skali makro, jak i mikroekonomicznej. Brak odpowiedniego poziomu oszczędności powoduje brak odporności finansowej i rodzi poważne konsekwencje w sytuacji wystąpienia nieprzewidzianych zdarzeń o negatywnym charakterze. Oszczędzanie jest determinowane wieloma czynnikami o różnorodnej naturze. Szeroki wachlarz determinant obejmuje zarówno czynniki o charakterze ekonomicznym i demograficzno-społecznym, jak i psychologicznym. Oszczędzanie rozumiane jako odroczone konsumpcja, często postrzegane jest przez jednostki w kategorii wyrzeczeń, wymagając odpowiedniego poziomu samokontroli i siły woli. Szczególnie w odniesieniu do oszczędzania długoterminowego – uwidaczniającego nierównowagę między konkretną korzyścią wynikającą z natychmiastowego wydania środków (np. zakup kawy), a niejasnymi, trudnymi do skonkretyzowania, mocno oddalonymi w czasie korzyściami (np. wykorzystanie środków na przyszłej emeryturze)¹⁶² – skłonności behawioralne mogą mieć istotny wpływ na proces gromadzenia oszczędności¹⁶³.

Wpływ na zachowania finansowe, w tym także na oszczędzanie wywierają również: poziom wiedzy i posiadanych kompetencji finansowych. Najnowsze badanie PISA (*Programme for International Student Assessment*) przeprowadzone wśród piętnastolatków z 20 krajów dowodzi, że rodzice i krewni są najważniejszym źródłem informacji finansowych dla swoich dzieci. Jak wskazuje raport aż 94% uczniów z badanych krajów, w tym z Polski, zadeklarowało, że uzyskuje informacje

¹⁶² Szerzej: D. Prelec, G. Loewenstein: *The red and the black: Mental accounting of savings and debt*, *Marketing Science*, nr 17(1) 1998, ss. 4-28.

¹⁶³ M. Swacha-Lech: *Zagadnienie krótkowzroczności jednostek w kontekście decyzji dotyczących gromadzenia oszczędności*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, Oeconomia*, 46(4) 2012b, ss. 795-802.

na temat finansów od rodziców i opiekunów. Badaniem objęto także rozmowy o finansach w rodzinie. Aż 87% uczniów rozmawia z rodzicami i rodziną na tematy związane z wydawaniem pieniędzy, 78% - o decyzjach dotyczących wydatków i 63% - o budżecie rodzinnym. Należy podkreślić jednocześnie, że respondenci, którzy wskazali, że rodzice stanowią dla nich wzór do naśladowania w sprawach finansowych, zdobyli o 38 punktów więcej na teście dotyczącym kompetencji finansowych niż pozostali. Podobnie, pozytywny wpływ na wynik testu miało samodzielnie dysponowanie własnym budżetem, podnosząc wynik średnio o 27 punktów¹⁶⁴.

Proces kształtowania przekonań i postaw z zakresu finansów określa się mianem socjalizacji finansowej. Jedną z najbardziej popularnych i rozbudowanych definicji socjalizacji finansowej opracował Danes¹⁶⁵. Określił ją jako proces przekazywania wiedzy oraz rozwijania wartości, postaw, standardów, norm i zachowań, które przyczyniają się do stabilnej sytuacji finansowej oraz dobrobytu jednostek. Źródła socjalizacji mogą być różne, a ich wpływ na daną jednostkę jest uzależniony od wieku oraz innych okoliczności. Do źródeł tych zalicza się rodziców, rówieśników i środki masowego przekazu¹⁶⁶, a także kulturę i szkołę¹⁶⁷. Wiele opracowań dowodzi wiodącej roli rodziców w procesie socjalizacji finansowej, w tym m.in.: Danes¹⁶⁸, Webley i Nyhus¹⁶⁹, Kim, La Taillade, Kim¹⁷⁰. Podczas, gdy termin „socjalizacja w rodzinie” może odnosić się do relacji pomiędzy rodzicami lub dwukierunkowej relacji rodzice-dzieci, termin „socjalizacja rodzicielska” odnosi się wyłącznie do wpływu rodziców na dzieci.

W kontekście przedstawionych rozważań, niniejszy rozdział będzie dotyczył rodzicielskiej socjalizacji finansowej, a jego cel stanowi ukazanie znaczenia i wpływu wybranych instrumentów rodzicielskiej socjalizacji finansowej na zachowania oszczędnościowe dzieci w ich dorosłym życiu. W rozdziale dokonano identyfikacji tych instrumentów socjalizacji rodzicielskiej, które mogą wywierać wpływ na przyszłe zachowania oszczędnościowe, a następnie zbadano, czy wykorzystywanie ich przez rodziców w procesie wychowywania dzieci ma wpływ na rezultaty decyzji oszczędnościowych, podejmowanych przez dzieci już w dorosłym życiu. Analizy dokonano na próbie 998 osób pełnoletnich. Niezbędne dane empiryczne zostały

¹⁶⁴ Rzecznik Finansowy: *Kompetencje finansowe polskich uczniów na podstawie badania PISA 2018*. Czerwiec 2020, str. 1, <https://rf.gov.pl/wp-content/uploads/2020/07/Analiza-RF-badanie-PISA-czerwiec2020.pdf> (dostęp 12.02.2022).

¹⁶⁵ S.M. Danes: *Parental Perceptions of Children's Financial Socialization*, Journal of Financial Counseling and Planning, nr 5 1994, ss. 27-146.

¹⁶⁶ S. Ward: *Consumer socialization*, The Journal of Consumer Research, nr 1(2) 1974, ss. 1-14.

¹⁶⁷ I. Beutler, L. Dickson: *Consumer Economic Socialization*. (w:) Handbook of Consumer Finance Research. Red. Jing J. Xiao, Springer Science & Business Media, 2008, ss. 82-102.

¹⁶⁸ S.M. Danes: *Parental Perceptions of Children's Financial Socialization*, Journal of Financial Counseling and Planning, nr 5 1994, ss. 27-146.

¹⁶⁹ P. Webley, E.K. Nyhus: *Parents' influence on children's future orientation and saving*, Journal of Economic Psychology, nr 27 2006, ss. 140-164.

¹⁷⁰ J. Kim, J. LaTaillade, H.J. Kim: *Family Processes and Adolescents' Financial Behaviors*, Journal of Family and Economic Issues, nr 32(4) 2011, ss.668-679.

zgrupowane za pomocą badania ankietowego przeprowadzonego metodą CAWI we wrześniu 2019 roku. Do określenia znaczenia poszczególnych instrumentów rodzicielskiej socjalizacji finansowej oraz kierunku i siły ich wpływu na decyzje finansowe respondentów wykorzystano model regresji logistycznej.

Rozważania zawarte w rozdziale mają charakter interdyscyplinarny, wpisując się w nurt finansów behawioralnych, który w opozycji do teorii neoklasycznych, zakłada wykorzystanie dorobku psychologii, socjologii czy neurobiologii do wyjaśniania zachowań i zjawisk.

Poszczególne sekcje rozdziału dotyczą kolejno: identyfikacji narzędzi rodzicielskiej socjalizacji finansowej oraz ich wpływu na zachowania oszczędnościowe – dokonanej na podstawie przeglądu literatury, prezentacji metody badawczej oraz interpretacji uzyskanych wyników. Rozdział wieńczy wnioski końcowe zawarte w podsumowaniu.

1. Narzędzia rodzicielskiej socjalizacji finansowej oraz ich wpływ na zachowania oszczędnościowe – przegląd literatury

Zgodnie z teorią społecznego uczenia się (*Social Learning Theory*), opracowaną przez Bandurę¹⁷¹, ludzie nabywają nowe wzorce zachowań w wyniku obserwacji zachowań innych osób oraz przez bezpośrednie doświadczenie. W oparciu o tę teorię wyróżnia się trzy mechanizmy socjalizacji: obserwacja, naśladownictwo oraz modelowanie (kształtowanie). Rysunek 9.1. prezentuje istotę rodzicielskiej socjalizacji finansowej ukazaną przez pryzmat wyodrębnionych mechanizmów.

Rozważania zawarte w niniejszym rozdziale dotyczą instrumentów przypisanych do trzeciego mechanizmu, tj. modelowania. Należy zauważyć, że jako konsekwencja wszystkich działań przypisanych do tego mechanizmu jawi się budowanie i wzmacnianie wiedzy oraz kompetencji finansowych u dzieci, co znajduje odzwierciedlenie w wynikach badań¹⁷². Lewis i Scott¹⁷³ dowiedli, że w próbie 179 Anglików, będących w wieku 16–18 lat, osoby, które w dzieciństwie otrzymywały kieszonkowe regularnie miały większe kompetencje finansowe niż pozostali.

Bez wątpienia podejmowanie przez rodziców działań w ramach socjalizacji finansowej, determinowane jest ich przekonaniami i postawami, ale także płcią,

¹⁷¹ A. Bandura: *Social Learning Theory*, General Learning Press, New York 1971.

¹⁷² Por. R. Abramovitch, J.L. Freedman, P. Pliner: *Children and money: getting an allowance, credit versus cash, and knowledge of pricing*, *Journal of economic psychology*, nr 12(1) 1991, ss. 27–45; H. R. Marshall, L. Magruder: *Relations between parent money education practices and children's knowledge and use of money*, *Child Development*, 1960, ss. 253–284.

¹⁷³ A. Lewis, A.J. Scott: *The Economic Awareness. Knowledge and Pocket Money Practices of a Sample of UK Adolescents: A Study of Economic Socialisation and Economic Psychology*, *Children's Social and Economics Education*, nr 4 2000, ss. 34–46.

- Praktyki finansowe rodziców (zarządzanie pieniędzmi, budżetowanie, decyzje finansowe odnoszące się do inwestowania, oszczędzania czy zadłużania)
- Przekonania i postawy rodziców ujawniane w komentarzach i reakcjach na sytuacje dotyczące kwestii finansowych (np. ocena decyzji i zachowań finansowych innych osób)

Obejmuje niezamierzone działania (które nie są wycelowane na uczenie dzieci) podejmowane przez rodziców. W rezultacie obserwacji, dzieci mogą przejmować przekonania i postawy rodziców odnoszące się do kwestii finansowych.

- Pozytywne i negatywne wzmacnianie postaw i zachowań finansowych ujawnianych przez dzieci (np. nagradzanie oszczędzania i krytykowanie wydatków impulsywnych)

Obejmuje zamierzone działania wycelowane na utrwalanie właściwych zachowań. Ten proces koncentruje się na wzmacnianiu (wspieraniu) przekonań, postaw i zachowań finansowych dzieci (włączając te, które zostały nabyte wskutek obserwacji) i ocenianych przez rodziców jako właściwe. Utrwalone przekonania, postawy i zachowania, będące efektem tego mechanizmu, mogą kształtować decyzje finansowe dzieci w przyszłości (np. nawyk oszczędzania czy awersja do zadłużania, które zostaną wykształcone w dzieciństwie mogą mieć znaczący wpływ na przyszłe wybory, umożliwiając przewyżczenie krótkowzroczności, chciwości czy braku samokontroli, obserwowanych we współczesnym społeczeństwie).

- Bezpośrednia komunikacja (np. dyskusje o zarządzaniu pieniędzmi, korzyściach i wadach oszczędzania, inwestowania oraz zadłużania się)
- Udzielanie rad i wskazówek np. dotyczących budżetowania, inwestowania, oszczędzania i zadłużania się
- Ustanowienie nakazów i zakazów odnoszących się do postaw i zachowań finansowych dzieci
- Przyznawanie kieszonkowego
- Monitorowanie wydatków z kieszonkowego
- Zachęcanie do oszczędzania (w tym całości lub części środków z kieszonkowego)
- Zachęcanie do podejmowania pracy i osiągania zarobków przed 18 rokiem życia (np. praca wakacyjna)

Obejmuje zamierzone działania podejmowane przez rodziców w celu edukacji dzieci w zakresie zagadnień związanych z finansami. Należy podkreślić, że w odniesieniu do stylu komunikacji preferowanego przez rodziców, mogą oni używać rad i wskazówek, nakazów i zakazów lub też pozostawiać dzieciom swobodę, umożliwiając im tym samym zbieranie doświadczeń w rzeczywistych sytuacjach (w tym przypadku dzieci polegają na rezultatach uzyskanych z dwóch wcześniejszych mechanizmów socjalizacji finansowej).

Rysunek 9.1. Mechanizmy i instrumenty rodzicielskiej socjalizacji finansowej.

Źródło: M. Swacha-Lech: *Pocket Money as One of the Instruments Used to Shape Children's Financial Attitude and Savings Behaviors*. (w) *Vision 2025: Education Excellence and Management of Innovations through Sustainable Economic Competitive Advantage*. Red. K. S. Soliman, 2019.

poziomem edukacji czy statusem społeczno-ekonomicznym. Badania przeprowadzone przez Furnhama i Thomasa¹⁷⁴ oraz Lewisa i Scotta¹⁷⁵ ukazują, że rodzice o lepszym statusie ekonomicznym, należący do klasy średniej częściej przyznawali systematyczne kieszonkowe swoim dzieciom. Barnet-Verzat i Wolff¹⁷⁶ dowiedli z kolei, że zarówno zamożniejsi, jak i lepiej wykształceni rodzice częściej wypłacali kieszonkowe.

Odmienne rezultaty uzyskali jednak Furnham i Milner¹⁷⁷, którzy dowiedli, że rodzice zarabiający mniej, kładą większy nacisk na edukację finansową swoich dzieci. Badania tych autorów dowodzą jednocześnie, że płeć różnicuje podejście rodziców do kieszonkowego. Podczas, gdy mężczyźni opowiadali się za przyzna-

¹⁷⁴ A. Furnham, P. Thomas: *Adults' perceptions of the economic socialisation of children*, *Journal of Adolescence*, nr 7 1984, ss. 217–231.

¹⁷⁵ A. Lewis, A.J. Scott: *The Economic Awareness. Knowledge and Pocket Money Practices of a Sample of UK Adolescents: A Study of Economic Socialisation and Economic Psychology*, *Children's Social and Economics Education*, nr 4 2000, ss. 34–46.

¹⁷⁶ C. Barnet-Verzat, F.C. Wolff: *Pocket money and child effort at school*, *Economics Bulletin*, nr 9(13) 2008, ss. 1–10.

¹⁷⁷ A. Furnham, R. Milner: *Parent's Beliefs and Behaviours about the Economic Socialisation through Allowances/Pocket Money of Their Children*, *Psychology*, nr 8 2017, ss. 1216–1228.

waniem swobody dzieciom w zarządzaniu pieniędzmi, kobiety przykładały większą wagę do nauki o kwestiach finansowych w domu oraz ustalania reguł dotyczących kieszonkowego.

Wiele opracowań bada także zależność między otrzymywaniem kieszonkowego przez dzieci i młodzież a ich oszczędzaniem – jeszcze w okresie przed osiągnięciem pełnoletności bądź też już w dorosłości. Wpływ na zachowania oszczędnościowe analizowany jest z perspektywy poszczególnych cech systemu kieszonkowego, które stanowią: regularne wypłacanie, zwiększanie kwoty kieszonkowego wraz z wiekiem czy też powiązanie z obowiązkami domowymi.

Badania przeprowadzone przez autorów takich, jak: Webley i Nyhus¹⁷⁸, Kim, LaTaillade i Kim¹⁷⁹ oraz Kim i Chatterjee¹⁸⁰ wskazują na brak znaczącego wpływu otrzymywania kieszonkowego na zachowania oszczędnościowe. Brown i Taylor¹⁸¹ potwierdzają z kolei w swoim opracowaniu, że otrzymywanie pieniędzy kieszonkowych obniża prawdopodobieństwo, że dziecko oszczędza, podczas gdy Bucciol i Veronesi¹⁸² dowodzą, że kieszonkowe nie zwiększa skłonności do oszczędzania, ale ma pozytywny wpływ na oszczędzaną kwotę.

Bucciol i Veronesi otrzymali ponadto niezwykle znaczące rezultaty, odnosząc się do połączenia kieszonkowego z innymi instrumentami rodzicielskiej socjalizacji finansowej, tj.: kontrolowaniem sposobu wydawania pieniędzy przez dzieci oraz udzielaniem porad dotyczących oszczędzania i budżetowania. Autorzy podkreślają, że przyjęcie tej strategii umożliwia istotny i pozytywny wpływ na oszczędzanie, zwiększając prawdopodobieństwo, że dorosły człowiek będzie oszczędzał o 16%, a kwotę oszczędności – o około 30%. Zgodnie z wynikami badań osoba bezrobotna, która doświadczyła w dzieciństwie tych elementów socjalizacji rodzicielskiej, ma taką samą skłonność do oszczędzania jak osoba pracująca, której rodzice nie stosowali wymienionych instrumentów.

Należy ponadto pokreślić, że zarówno kontrolowanie sposobu wydawania pieniędzy przez dzieci, jak i udzielanie porad dotyczących oszczędzania oraz budżetowania, stosowane odrębnie, również wykazują istotny i pozytywny wpływ na oszczędzanie, przy czym jest on słabszy niż w przypadku powiązania wszystkich trzech instrumentów. Znaczący wniosek stanowi ponadto obserwacja, iż osoby, których rodzice w przeszłości nie stosowały żadnego z analizowanych działań, odkładają moment rozpoczęcia oszczędzania tak długo jak to możliwe.

Przyznawanie pieniędzy kieszonkowych, powiązane z zachętami do oszczędzania części lub całości tych środków przez dzieci i młodzież, także może mieć

¹⁷⁸ P. Webley, E.K. Nyhus: *Parents' influence on children's future orientation and saving*, Journal of Economic Psychology, nr 27 2006, ss. 140–164.

¹⁷⁹ J. Kim, J. LaTaillade, H.J. Kim: *Family Processes and Adolescents' Financial Behaviors*, Journal of Family and Economic Issues, nr 32(4) 2011, ss. 668–679.

¹⁸⁰ J. Kim, S. Chatterjee: *Childhood financial socialization and young adults' financial management*, Journal of Financial Counseling and Planning, nr 24(1) 2013, ss. 61–79.

¹⁸¹ S. Brown, K. Taylor: *Early influences on saving behaviour: Analysis of British panel data*, Journal of Banking & Finance, nr 62 2016, ss. 1–14.

¹⁸² A. Bucciol, M. Veronesi: *Teaching children to save: What is the best strategy for lifetime savings?*, Journal of Economic Psychology, nr 45 2014, ss. 1–17.

istotne znaczenie w kontekście ich przyszłych zachowań oszczędnościowych. Wyniki badań dowodzą jednoznacznie, że oszczędzanie w okresie dojrzewania ma pozytywny wpływ na późniejsze oszczędzanie w okresie dorosłości¹⁸³. Podobnie, oszczędzanie w wieku dziecięcym pozytywnie przekłada się zarówno na skłonność do oszczędzania, jak i na oszczędzaną kwotę¹⁸⁴.

Brown i Tylor¹⁸⁵ dowiedli także, że uzyskiwanie zarobków z prac dorywczych u dzieci zwiększa prawdopodobieństwo, że dziecko oszczędza, podczas gdy Ashby, Schoon i Webley¹⁸⁶ wskazali, iż powiązanie kieszonkowego z obowiązkami może być kluczowym wyznacznikiem jego skuteczności.

Przytoczone wyniki badań stały się podstawą do dobrania kandydatek na zmienne objaśniające. W kontekście braku jednoznaczności w uzyskiwanych rezultatach, dotyczących wpływu kieszonkowego na oszczędzanie oraz niskiej liczby publikacji badających wpływ pozostałych instrumentów socjalizacji rodzinnej, należy podkreślić, iż niniejszy rozdział poruszając ten problem, stanowi przyczynek do trwającej dyskusji nad tymi zagadnieniami.

2. Metoda badawcza

Niezbędne dane empiryczne zostały zebrane za pomocą badania ankietowego, zawierającego 15 pytań – związanych z wybranymi instrumentami rodzicielskiej socjalizacji, oszczędzaniem, jak i o charakterze metryczkowym. Badanie zostało przeprowadzone metodą CAWI przez agencję badawczą SW Research w okresie od 10.09–15.09.2019 roku, wśród pełnoletnich Polaków. Struktura próby została skorygowana przy użyciu wagi analitycznej tak, aby odpowiada strukturze polskich internautów będących w wieku 18+ pod względem kluczowych cech związanym z badaniem. Próba została dobrana w sposób losowo-kwotowy. Liczba prawidłowo wypełnionych kwestionariuszy to 1100, przy czym *response rate* wyniósł 89%. Do dalszego badania uwzględniono wyłącznie tych ankietowanych, którzy na pytanie o poziom łącznych miesięcznych dochodów netto uzyskiwanych ze wszystkich źródeł udzielili odpowiedzi: „nie wiem”, „trudno powiedzieć” i „odmawiam odpowiedź”, co spowodowało ograniczenie próby badawczej do 998 respondentów.

Do zbadania wpływu wybranych narzędzi socjalizacji finansowej, stosowanych przez rodziców czy opiekunów w okresie dzieciństwa¹⁸⁷, na zachowania oszczędnościowe w dorosłym życiu zastosowano model regresji logistycznej.

¹⁸³ J. Ashby, I. Schoon, P. Webley: *Save now, save later? Linkages between saving behaviour in adolescence and adulthood*, *European Psychologist*, nr 16(3) 2011, ss. 227–237.

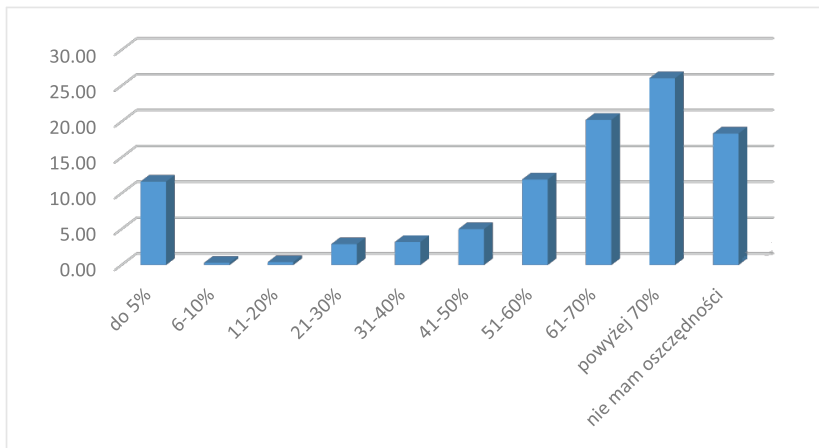
¹⁸⁴ S. Brown, K. Taylor: *Early influences on saving behaviour: Analysis of British panel data*, *Journal of Banking & Finance*, nr 62 2016, ss. 1–14.

¹⁸⁵ Ibidem.

¹⁸⁶ J. Ashby, I. Schoon, P. Webley: *Save now, save later? Linkages between saving behaviour in adolescence and adulthood*, *European Psychologist*, nr 16(3) 2011, ss. 227–237.

¹⁸⁷ W ankiecie dzieciństwo rozumiane jest szerzej; obejmuje okres szkoły podstawowej, ewentualnego gimnazjum oraz szkoły ponadpodstawowej.

Zmienna objaśniana ma charakter dychotomiczny i odnosi się do zachowań oszczędnościowych badanych Polaków w dorosłym życiu (zmienna zakodowana zgodnie z regułą: 1 – nie oszczędza, 0 – oszczędza). W badanej próbie tylko 116 respondentów (11.62%) nie oszczędzało, co oznacza, że aż 88,38% badanych Polaków gromadziło oszczędności w analizowanym okresie. Rysunek 9.2. przedstawia odpowiedzi respondentów na pytanie P1: „Wskaż, jaki procent swoich miesięcznych dochodów netto przeznaczasz na oszczędności?”.

Rysunek 9.2. Odsetek odpowiedzi respondentów na pytanie P1.

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie z celem sformułowanym w niniejszym rozdziale zmienne objaśniające stanowią wybrane instrumenty rodzicielskiej socjalizacji finansowej oraz dodatkowo uwzględniono także poziom łącznych miesięcznych dochodów netto i rodzaj gospodarstwa domowego.

Jak dowodzi zaprezentowany przegląd literatury, kieszonkowe jest szczególnym instrumentem rodzicielskiej socjalizacji finansowej, który niewątpliwie jest jednym z czynników, mogących wykazywać wpływ na zachowania oszczędnościowe. W badanej próbie, wśród 998 Polaków, aż 83,17% zadeklarowało, że otrzymywało bądź otrzymuje kieszonkowe. Tak wysoki odsetek odpowiedzi wskazuje, iż przyznawanie pieniędzy kieszonkowych jest rozwiązaniem powszechnie wykorzystywanym przez rodziców w Polsce.

Pierwsza grupa zmiennych objaśniających, które wprowadzono do modelu regresji logistycznej obejmuje zachowania rodziców towarzyszące przyznawaniu kieszonkowemu. Tabela 9.1. prezentuje odsetek odpowiedzi na pytanie P4, uzyskanych w grupie kobiet, mężczyzn oraz ogółem dla całej próby badawczej. Należy podkreślić, iż w celu ułatwienia analizy danych zawartych w tabeli 9.1, zmienne objaśniające uszeregowano według poziomu odsetka odpowiedzi uzyskanego dla całej próby badawczej.

Tabela 9.1. Odpowiedzi na pytanie P 4 uzyskane w grupie kobiet, mężczyzn oraz ogółem dla całej próby badawczej (w%)

Wskaż które zdania opisują zachowania Twoich rodziców/opiekunów (P4):	Kobiety	Mężczyźni	Ogółem
• moi rodzice zachęcali mnie do oszczędzania kieszonkowego z przeznaczeniem na większe wydatki (P4_3)	21,68	20,73	21,24
• moi rodzice/opiekunowie prowadzili ze mną rozmowy na temat zarządzania pieniędzmi (P4_8)	17,94	17,06	17,54
• moi rodzice/opiekunowie zachęcali mnie, żeby część kieszonkowego przeznaczać na bieżące wydatki a część oszczędzać (P4_5)	16,64	18,36	17,43
• moi rodzice/opiekunowie zachęcali mnie do podejmowania dodatkowych prac i zarabiania pieniędzy przed 18 rokiem życia (np. praca na wakacjach) (P4_9)	17,01	16,41	16,73
• moi rodzice/opiekunowie kontrolowali na co wydawałem (wydaję) kieszonkowe (P4_1)	12,15	14,90	13,43
• moi rodzice/opiekunowie prowadzili ze mną rozmowy na temat tego na co mogę wydawać kieszonkowe (P4_2)	10,84	13,82	12,22
• moi rodzice/opiekunowie prowadzili ze mną rozmowy na temat oszczędzania i inwestowania pieniędzy (np. na temat możliwych form oszczędzania i inwestowania oraz wad i zalet związanych z nimi) (P4_7)	11,40	11,23	11,32
• moi rodzice/opiekunowie prowadzili ze mną rozmowy na temat zadłużania się (np. na temat wad i zalet kredytów i pożyczek zaciąganych w bankach) (P4_6)	8,22	7,56	7,92
• moi rodzice/opiekunowie zachęcali mnie do zapisywania moich wydatków z kieszonkowego (P4_4)	8,04	6,26	7,21

Źródło: opracowanie własne.

Uwzględniając rolę kieszonkowego w kontekście poruszanych zagadnień, w kwestionariuszu ankietowym poświęcono mu wiele uwagi, szczegółowo badając pewne prawidłowości związane z przyznawaniem kieszonkowego. W tabeli 9.2.

Tabela 9.2. Odpowiedzi na pytanie P5 uzyskane w grupie kobiet, mężczyzn oraz ogółem dla całej próby badawczej (w%)

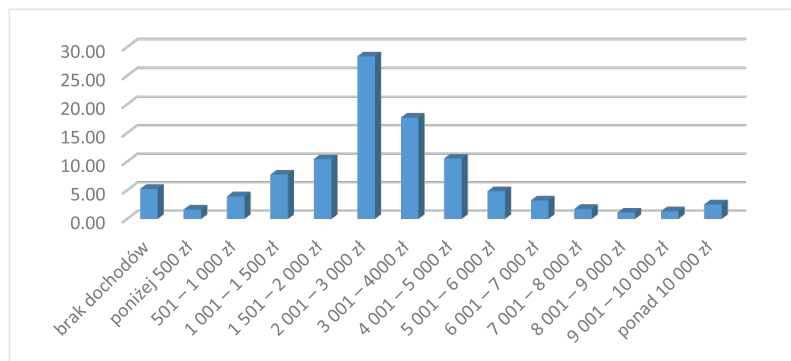
<i>Wskaż które zdania opisują Twoje doświadczenia związane z uzyskiwaniem kieszonkowego do Twoich rodziców/opiekunów (P5)</i>	Kobiety	Mężczyźni	Ogółem
• otrzymywałem (otrzymuję) kieszonkowe regularnie co miesiąc (P5_1)	28,04	24,41	26,35
• kwota kieszonkowego, które otrzymywałem (otrzymuję) zwiększała się wraz z moim wiekiem (P5_6)	11,03	17,28	13,93
• otrzymywałem (otrzymuję) kieszonkowe regularnie co tydzień (P5_2)	11,03	13,61	12,22
• kieszonkowe, które otrzymywałem (otrzymuję) było wypłacane w zamian za wykonywanie obowiązków domowych - np. za sprzątanie (P5_7)	5,61	6,26	5,91
• kieszonkowe, które otrzymywałem (otrzymuję) było wypłacane w zamian za dobre wyniki w szkole i dobre zachowanie (P5_9)	5,61	5,62	5,91
• otrzymywałem (otrzymuję) kieszonkowe regularnie każdego dnia (P5_3)	3,74	6,91	5,21
• kwota kieszonkowego, jaką otrzymywałem (otrzymuję) różni się w zależności od ilości wykonywanych obowiązków domowych w danym tygodniu/miesiącu (im więcej wykonam prac, tym większe mam kieszonkowe) (P5_8)	3,74	4,10	3,91
• nie otrzymywałem (nie otrzymuję) kieszonkowego jeśli moi rodzice lub opiekunowie chcieli mnie ukarać (chcą mnie ukarać) w danym czasie - np. za złe wyniki w szkole, niewłaściwe zachowanie (P5_10)	4,11	2,81	3,51

Źródło: opracowanie własne.

zaprezentowano odsetek odpowiedzi na pytanie P5 dotyczące zachowań rodziców i opiekunów w odniesieniu do kieszonkowego.

Kolejna zmienna, która ma istotny wpływ na zachowania oszczędnościowe to dochód (P13). Rysunek 9.3. szczegółowo prezentuje poziom łącznych miesięcznych dochodów netto uzyskiwanych ze wszystkich źródeł w analizowanej próbie.

Należy jednocześnie wskazać, że w celu zapewnienia normalnego rozkładu zmiennej, liczba podgrup dla dochodów, analizowanych w modelu regresji logistycznej została zredukowana (z 14 podgrup zaprezentowanych na rysunku do 7).

Rysunek 9.3. Poziom łącznych miesięcznych dochodów netto uzyskiwanych ze wszystkich źródeł w analizowanej próbie.

Źródło: opracowanie własne.

Ostatni z predyktorów ujętych w analizie stanowi rodzaj gospodarstwa domowego. Wśród 998 respondentów było 10,32% osób młodych mieszkających z rodzicami (P14_1) i 3,51% młodych mieszkających samodzielnie (P14_2). Małżeństwa lub pary bez dzieci stanowiły 12,12% (P14_3), z dziećmi na utrzymaniu – 38,38% (P14_4), a z dorosłymi, samodzielnymi dziećmi – 18,84% (P14_5). Tylko 9,62% ankietowanych zadeklarowało, że ich status można określić jako „osoba w średnim wieku lub starsza osoba mieszkająca samodzielnie” (P_6), podczas gdy 7,21% wskazało odpowiedź: „sytuacja inna niż wymienione” (P14_7).

3. Model regresji logistycznej – wyniki i interpretacja

Dobroć dopasowania modelu sprawdzono za pomocą testu Hosmera-Lemeshowa (6,3295, $p=0,61037$) oraz R^2 Coxa-Snella (0,132131) i R^2 Nagelkerka (0,257759). Wynik testu Hosmera-Lemeshowa okazał się statystycznie nieistotny ($p > 0,05$), podczas gdy wartości R^2 Coxa-Snella oraz R^2 Nagelkerka są odpowiednio większe od 0, co świadczy o dobrym dopasowaniu modelu do danych. R^2 Nagelkerka ukazuje, iż 25,7% wariancji zmiennej zależnej jest wyjaśniane przez wariacje zmiennych niezależnych.

Należy podkreślić, że tabela 9.3. z wynikami regresji logistycznej ukazuje wyłącznie te zmienne, który mają statystycznie istotny wpływ na zmienną zależną. Uwzględniając poziom dochodów netto uzyskiwany przez respondentów należy wskazać, iż szansa na to, że dana osoba nie będzie oszczędzała w dorosłym życiu jest:

Tabela 9.3. Wyniki estymacji modelu regresji logistycznej

Zmienna:	B	SE	OR	Wald	p
P13_1 Łączne miesięczne dochody netto uzyskiwane ze wszystkich źródeł na poziomie poniżej 500 zł	1,8145***	0,347644	5,147313	27,2414	0,000000
P13_2 Łączne miesięczne dochody netto uzyskiwane ze wszystkich źródeł na poziomie 501-2000 zł	0,9695**	0,245779	2,211187	15,5607	0,000080
P13_5 Łączne miesięczne dochody netto uzyskiwane ze wszystkich źródeł na poziomie 4001-5000 zł	-1,4968*	0,643870	0,187720	5,4043	0,020088
P4_3 Zachęcanie przez rodziców/opiekunów do oszczędzania kieszonkowego z przeznaczeniem na większe wydatki	-0,7350*	0,351221	0,479497	4,3796	0,036371
P4_5 Zachęcanie przez rodziców/opiekunów do podziału kieszonkowego pomiędzy bieżące wydatki a oszczędności	-1,0129*	0,434549	0,363154	5,4335	0,019754
P4_8 Prowadzenie rozmów przez rodziców/opiekunów na temat zarządzania pieniędzmi	-0,8843*	0,42969	0,412998	4,2354	0,039589
P14_2 Młoda osoba, mieszkająca samodzielnie	-16,4254***	1,690173	0,000000	94,4429	0,000000
P14_3 Małżeństwo/para bez dzieci	2,4121***	0,455808	2,156687	28,0045	0,000000
P14_4 Małżeństwo/para z dziećmi na utrzymaniu	2,3596***	0,380774	2,046281	38,3996	0,000000
P14_5 Małżeństwo/para dzieci są już dorosłe (samodzielne)	3,1443***	0,371145	4,485129	71,7730	0,000000
P14_6 Osoba w średnim wieku lub starsza osoba mieszkająca samodzielnie	3,3117***	0,414010	5,302453	63,9855	0,000000

Oznaczenia: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Źródło: opracowanie własne.

- ponad 4 razy większa w przypadku osób, które nie uzyskują dochodów lub u których dochody te nie przekraczają 500 zł,
- 1,2 razy większa w przypadku osób, u których dochody te mieszczą się w przedziale 501–2000 zł,
- o 81,2% mniejsza w przypadku osób, u których dochody te mieszczą się w przedziale 4001–5000 zł

w porównaniu do osób, których dochody netto mieszczą się w przedziale od 3001 do 4000 zł.

Przedział referencyjny, tj. 3001–4000 zł wyznaczono w taki sposób, aby obejmował on przeciętne miesięczne wynagrodzenie w 2019 roku. Według ZUS, przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w roku, w którym przeprowadzono badanie wyniosło 4918,17 zł¹⁸⁸, co oznacza, iż wymiarze netto było to około 3500 zł.

Analiza danych zawartych w tabeli 9.3 prowadzi do wniosku, iż szansa na to, że dana osoba nie będzie oszczędzała jest:

- o 52,1% niższa w przypadku dorosłych, którzy byli w dzieciństwie zachęcani przez rodziców lub opiekunów do odkładania kieszonkowego z przeznaczeniem na większe wydatki;
- o 63,7% niższa w przypadku dorosłych, którzy byli w dzieciństwie zachęcani przez rodziców lub opiekunów do tego, aby część kieszonkowego przeznaczać na bieżące wydatki, a część oszczędzać;
- o 58,7% niższa w przypadku dorosłych, z którymi rodzice w dzieciństwie prowadzili rozmowy na temat zarządzania pieniędzmi

w stosunku do osób, które nie doświadczyły takich zachowań ze strony rodziców lub opiekunów.

Przeprowadzona analiza dowodzi, że czas poświęcany przez rodziców lub opiekunów na rozmowy, które są bezpośrednio związane z oszczędzaniem, są skutecznym narzędziem służącym do wykreowania właściwych postaw (sprzyjających skłonności do gromadzenia oszczędności) u dzieci. Tego rodzaju wysiłki podejmowane przez rodziców i opiekunów w dzieciństwie, wpływają zatem na przyszłe zachowania finansowe dzieci – już w ich dorosłym życiu.

Wyniki modelu regresji logistycznej ukazują ponadto, iż determinantą, która wywiera statystycznie istotny wpływ na oszczędzanie jest także typ gospodarstwa domowego, w jakim mieszkają się respondenci. Okazuje się, że szansa na to, iż dana osoba nie będzie oszczędzała jest:

- 4,3 razy większa w przypadku osób będących w średnim wieku lub też starszych osób, które mieszkają samodzielnie,
- 3,5 razy większa w przypadku małżeństwa lub pary, których dzieci są już dorosłe i utrzymują się samodzielnie,
- 1,16 razy większa w przypadku małżeństwa lub pary bez dzieci,
- 1,05 raza większa w przypadku małżeństwa lub pary z dziećmi na utrzymaniu, w stosunku do młodych osób mieszkających z rodzicami.

¹⁸⁸ <https://www.zus.pl/baza-wiedzy/skladki-wskazniki-odsetki-wskazniki/przecietne-wynagrodzenie-w-latach> (dostęp: 10.02.2022).

Interesujący wynik uzyskano także porównując grupę osób młodych mieszkających z rodzicami i mieszkających samodzielnie. W tym przypadku iloraz szans jest równy 0, co oznacza iż w obu grupach szansa na to, że dana osoba nie będzie oszczędzała jest taka sama, a zatem z punktu widzenia analizowanego zagadnienia, w przypadku osób młodych nie ma znaczenia czy zamieszkują one z rodzicami, czy też samodzielnie.

Podsumowanie

Analizując wyniki estymacji modelu regresji logistycznej, uwzględniające wpływ dochodu na oszczędzanie, na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż niewielki wzrost uzyskiwanych dochodów poza przedział referencyjny (obejmujący przeciętne wynagrodzenie) ma znaczący pozytywny wpływ na zachowania oszczędnościowe. Wpływ dochodów na oszczędzanie wydaje się oczywisty: niskie poziomy dochodów ograniczają możliwości oszczędzania, podczas gdy wysokie wpływają na nie pozytywnie. Należy jednak pamiętać, iż skłonność do oszczędzania kształtowana jest nie tylko pod wpływem możliwości finansowych, ale także pod wpływem wielu innych czynników, w tym także tych o charakterze behawioralnym: samokontroli, siły woli czy krótkowzroczności¹⁸⁹, korygujących niejako wpływ dochodu.

Jak dowodzą wyniki oszacowania modelu, wpływ na zachowania oszczędnościowe wywierają także nawyki oraz zachowania ukształtowane w jeszcze w okresie dzieciństwa, będące wynikiem działań podejmowanych przez rodziców i opiekunów w procesie wychowywania. Rezultaty badania dowodzą, że do grupy instrumentów rodzicielskiej socjalizacji finansowej, które mają statystycznie istotny wpływ na zachowania oszczędnościowe w dorosłym życiu należą kolejno:

- zachęty do podziału kieszonkowego na bieżące wydatki i oszczędności,
- rozmowy z dziećmi na temat zarządzania pieniędzmi,
- zachęty do odkładania kieszonkowego w celu zaoszczędzenia środków umożliwiających większy wydatek.

Tymczasem, kontrola i zapisywanie wydatków z kieszonkowego, zachęcanie przez rodziców do zarabiania pieniędzy przed 18 rokiem życia, jak również rozmowy prowadzone z dziećmi na temat: akceptowalnych kierunków wydatków z kieszonkowego, zadłużania się, oszczędzania oraz inwestowania nie wywierają statystycznie istotnego wpływu na oszczędzanie w analizowanej próbie. Przeprowadzone badanie potwierdziło ponadto wnioski sformułowane przez autorów takich, jak: Webley i Nyhus, Kim, LaTaillade i Kim oraz Kim i Chatterjee, potwier-

¹⁸⁹ Szerzej: M. Swacha-Lech. (2012b). *Zagadnienie krótkowzroczności jednostek w kontekście decyzji dotyczących gromadzenia oszczędności*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, Oeconomia*, nr 46(4) 2012b, ss. 795-802; M. Swacha-Lech: *Wpływ skłonności behawioralnych na decyzje dotyczące dobrowolnego gromadzenia oszczędności emerytalnych*, *Nauki o Finansach*, nr 3 (12) 2012a, ss. 126-140.

dzając brak statystycznie istotnego wpływu kieszonkowego na zachowania oszczędnościowe.

Analizując wybrane do badania instrumenty rodzicielskiej socjalizacji finansowej, należy wskazać, iż brak statystycznie istotnego wpływu na zachowania oszczędnościowe może uzasadniać niski odsetek respondentów, którzy wskazali, że doświadczyli w przeszłości danych zachowań ze strony rodziców. Do grupy instrumentów najrzadziej wykorzystywanych przez rodziców czy opiekunów respondentów należą:

- wykorzystywanie pieniędzy kieszonkowych jako nagrody lub kary,
- uzależnienie kieszonkowego od obowiązków domowych wykonywanych przez dzieci,
- wypłacanie pieniędzy kieszonkowych każdego dnia.

Zaskakiwać mogą wyniki uzyskane dzięki analizie zachowań oszczędnościowych u osób zamieszkujących różne typy gospodarstw domowych. Wyniki badań pokazują, że największa skłonność do oszczędzania cechuje osoby młode mieszkające z rodzicami. Wydaje się jednak, że zarówno małżeństwa i pary bez dzieci, jak i te z dorosłymi, samodzielnie utrzymującymi się dziećmi, dysponują wyższymi dochodami oraz wyższymi nadwyżkami finansowymi niż osoby młode, co z kolei powinno mieć pozytywny wpływ na zachowania oszczędnościowe. Podobnych prawidłowości można by oczekiwać w przypadku osób będących w średnim wieku, którzy mieszkają samodzielnie, czego jednak nie potwierdzają wyniki przeprowadzonych badań. Można zatem wnioskować, iż istotny wpływ na zachowania oszczędnościowe przez osoby mieszkające w analizowanych typach gospodarstw domowych mają również inne czynniki, w tym między innymi o charakterze psychologicznym, nieuwzględnione w modelu.

Reasumując, wyniki badań przeprowadzonych z niniejszym rozdziale podkreślają konieczność aktywnego włączania się rodziców i opiekunów w proces socjalizacji finansowej dzieci, co wpływa nie tylko na ich wiedzę i kompetencje finansowe, ale również odzwierciedla się w zachowaniach finansowych, w tym oszczędnościowych. Badanie przeprowadzone przez Shim, Barber, Card, Serido¹⁹⁰ podkreślają rolę rodziców, dowodząc, że wpływ rodziców na postawy i zachowania finansowe młodych dorosłych okazał się wyższy niż wpływ pracy i szkoły łącznie.

Jak podkreśla Rzecznik Finansowy, sytuacja związana pandemią COVID-19 i jej wpływ na finanse wielu osób, spowodowały, że „coraz większej wagi nabiera umiejętność poruszania się po skomplikowanym świecie usług finansowych”¹⁹¹. W tym kontekście wydaje się, iż kształtowanie świadomych i odpowiedzialnych zachowań finansowych u dzieci, dokonywane przez rodziców, jawi się jako zadanie o niezwykle istotnym znaczeniu – zarówno w perspektywie mikro, jak i szerzej, w skali

¹⁹⁰ S. Shim, B.L. Barber, N.A. Card, J. Serido, *Financial Socialization of First-Year College Students: The Roles of Parents, Work, and Education*, *Journal of Youth and Adolescence*, nr 39(12) 2010, ss. 1457-1470.

¹⁹¹ Rzecznik Finansowy: *Kompetencje finansowe polskich uczniów na podstawie badania PISA 2018*. Czerwiec 2020, str. 1, <https://rf.gov.pl/wp-content/uploads/2020/07/Analiza-RF-badanie-PISA-czerwiec2020.pdf> (dostęp 12.02.2022).

makroekonomicznej. Niniejsze badanie może posłużyć zatem jako wskazówka dla rodziców i opiekunów, którzy zastanawiają się nad doбором narzędzi socjalizacji finansowej oraz ich potencjalnym wpływem na zachowania oszczędnościowe.

Ograniczenie badań stanowi zawężenie próby badawczej do grupy polskich internautów. Wydaje się, iż interesujące byłoby porównanie uzyskanych wyników do badań nieograniczających się wyłącznie do tej grupy Polaków. Jako pożądane kierunki przyszłych badań można wskazać ponadto odrębne porównanie wpływu: kieszonkowego, rozmów prowadzonych przez rodziców z dziećmi na temat finansów oraz strategii łączącej te instrumenty na zachowania oszczędnościowe dzieci już w ich dorosłym życiu.